

Nemzedéki önértelmezések a 80-as évek magyar színházában: Színházi formakísérletek Kornis Mihály „Kozma” című színművének előadásáiban

N. MANDL Erika PhD

University of Kaposvár, Kaposvár
mandlerika@freemail.hu

Abstract: Generational Self-Definition in the Hungarian Theatre in 1980s: Theatrical Functional Trial in Several Performances in Kornis Mihály's "Kozma" Drama

The lecture is about Kornis Mihály's less known drama with the title "Kozma" directed by Ács János (1986, Kaposvár) and Horvai István (1988, Pesti Színház). For the reconstruction of the play I used creator's declarations, photos, criticism, play recordings. Kornis's third drama takes place in the 1980's at Lake Balaton on the beach of a closed holiday resort, where three old women enjoy themselves in the heat, when on the effect of a mysterious person named Kozma "coming from above" they begin to confess their secrets. The women's relatives were men working for the government. Their confessions and their life are closely related to the previous three decades's historical events. A scene becomes a common place for the one-dimensional peaceful phenomena and its victims tensioned world. The ones suffering innocently die "in one minute" round the three women who seem to belong to the privileged stratum. The play ends with a wild dancing, which can be interpreted as a reconciliation or a penalty dance. The drama "Kozma" had a summarizing function in the contemporary dramaturgy. In a reference or partly contains every characteristic and the important historical events of the age presented in the play (1956, 1968 Prague). It can be regarded as a national self-definition, the common experience of the Hungarian playwrights. It should be mentioned the effect of Pilinszky's "Síremlék" ("Tombstone") -dramaturgy, which in Hungarian literature created in a unique way the silence of the postwar anxiety ("Gyerekek és katonák", "Kids and Soldiers", Pécs, 1981). The premiere in Kaposvár bonus that Ács and Kornis belonged to the same generation and they aimed a valid theatrical presentation without any political tendency. Ács and Horvai directed in a stylized, sensitive way the different layers of the play that is not without mistakes. On of the main strength of Kozma is the uncertainty in action, their interpretation and the dialogues. Kornis leaves the reason of actions in shadow: the events are questioned. Characters of Kozma do not realize their fate, their mistakes and the fact that they are victims; they hold their burdens alone. This solitude is expressed on the stage with spectacular pantomime and silences. The author emphasizes the tragic situation with the emphasized lack of it. Kornis thought that the beach resembling a lager is "a metaphor with big endurance" that can authenticate every happening. The old women's naked sunbathing is a metaphor as well, the metaphor of coziness, the "consciousness of possessing". The human load of the truck is another metaphor. One of the main questions of the play was the problem of nudity on stage which was a problem of the age. (Characters of the women was characterized by the color and pattern of their swimming suits.) The stage-designer decided to solve the problem by signaling. The reality of the abstract space was given by things used on the shores. The background or the foreground was activated with the means of proper

changes and movements – during the activity of one of these the other side's characters were present as lifeless nature. It is an important contribution to the evaluation of the performance that the social atmosphere around the premiere in 1986 in Kaposvár and the one in Budapest in 1988 changed as well, the play rewritten to the second premiere became a play with much clearer structure and the premiere in Budapest could show better the symbolic-metaphoric layers of the drama.

Keywords: Mihály Kornis, János Ács, István Horvai, Csiky Gergely Theatre – Kaposvár, Pesti Színház.

A tanulmány Kornis Mihály kevésbé ismert és emlegetett *Kozma* című darabjának Ács János (1986, Kaposvár) és Horvai István (1988, Pesti Színház) által megrendezett színpadi adaptációját mutatja be. Az előadások rekonstruálásának forrásául alkotói nyilatkozatok, fotók, színikritikák, előadás-felvételek, szövegválogatás (súgó példány), műsorfüzetek szolgáltak.

Kornis harmadik színműve a 80-as években, egy zárt üdülő strandján, a Balaton-parton játszódik, ahol a hőségben három nő meztelenül napozik. Mulatoznak, mígnem egy titkózatos, Kozma nevű jövevény hatására vallani kezdenek titkaikról. A nők hozzátartozói az állami irányításban, hatalmi pozícióban lévő férfiak voltak. Két nő özvegy, a harmadik az egyik özvegy lánya, és maga is megözvegyült. Sorsuk és vallomásaik szorosan összekapcsolódnak a darab keletkezését megelőző három évtized történelmi eseményeivel. A színpadi tér a konszolidációs időszak felszíni békés jelenségvilágának és áldozatainak különös feszültségeket hordozó közös színpadává tágul (Földes, 1999, 10). Az ártatlanul és értelmetlenül szenvedők sorra hullanak el „egyperces” haldoklásaikkal a három nő körül, akik látszólag a védettek kasztjába tartoznak. Kozma sokat tud a három özvegyről, és kettős jelentésben is „felülről jött”, bürokratikus és transzcendens értelemben. Kozma egy sofőr-fülke tetején lép ki a térbe, képletesen ő hozza az áldozati oldal árnyalatait. A mozgalmi özvegyek benne ismerik fel elhalálozott férjüket. Kétféle kérdéseire reagálva a nők gyónásaiból tudat alatti komplexusok egész szövevényére derül fény. Mindhárman kiváltásos helyzetük áldozatai is. A nők a társadalom mélyvilágából jutottak a magasba¹, nem tudatos elvek vezérik őket, sorsuk mindig férfiaktól függött, ezért akár megbocsájtást is nyerhetnek. De mivel képtelenek a nagy emberi gesztusokra, a darabbeli ítéletkezés is szigorúbbá válik. A darab „orgiaszerű” vad táncolásban végződik, amely megbocsátó vagy büntető tánc is lehet (Radnóti, 1984, 877-878).

¹ „BÖBE: Kibújik belőlünk a cseléd mindig! Én ezt már megfigyeltem. És ez a jó!... Az ember sose felejtse el, honnan jött.

HÉDI: Engemet is tisztaságra neveltek. Nyolc éves koromtól dolgoztattak: kapáltam, kacsoltam, küldtek a kútra, markot szedegettem...

BÖBE: Akkor voltunk mi boldogok! (*Egy hullához*) Jaj, de nehéz vagy! (*Hédihez*) Csak el ne áruld, te butus, a gondnoknak, majd rajtunk röhög az egész üdülő, meglátod...” (Kornis Mihály, 1999. *Drámák*. Budapest: Magvető, 378.)

A *Kozma* című darabnak összegző funkciója volt a korabeli újabb magyar dramaturgiában (Varga, 1986, 5). Részben kifejtve vagy utalásszerűen tartalmaz mindent, ami jellemezte a színpadra állított kort és fontos történelmi előzményeit (1956, prágai tavasz stb.). Nemzedéki önértelmezésnek is tekinthető, az ekkor negyvenes éveiben járó magyar drámaírók nemzedék (Bereményi Géza, Nádas Péter stb.) közös tapasztalatát, formai jegyeit is magán viseli. Fontos kortársi hatásként említhető még Pilinszky Siremlék-dramaturgiája, amely egyedülálló módon teremtette meg a magyar drámairodalomban a világháborúk utáni szorongásélmény „csendjét” (*Gyerekek és katonák*, Pécsi Nemzeti Színház, 1981) (Maczák, 2015, 172; Kintli, 2015). A kaposvári bemutatót erősítette, hogy Ács és Kornis ugyanabba a művésznemzedékbe tartozott, és mindkettőjük a korszak érvényes színpadi megjelenítésének igénye vezette. A közvetlen politikai célzatosságtól azonban tartózkodott a szerző, és a színházi rendezők is. Ács és Horvai rendezése annak felmutatására irányult elsősorban, hogy a főszereplők férjei csak a társadalom, és nem a boldogság ranglétrájára juttatták föl hitvesüket. Mindkét rendező interpretációjában „a habitus, a mentalitás, a lélek, az erkölcs felől indulva, a személyiségen át sejlik föl a történelem, s nem a történelem présel ki negatív embermintákat” (Tarján, 1988). Ács és Horvai a darab gyengeségei ellenére is érzékenyen, ironikus felhangokkal, stilizálva rendezték össze a dráma összetett jelentésrétegeit (Koltai, 1992, 72-74).

A *Kozma* egyik dramaturgiai mozgatórugója a cselekvésekben, a cselekvések értelmezésében s a dialógusokban végighúzódo „kafkai” bizonytalanság. Kornis a bemutatott cselekvéssor okát illetően bizonytalanságban hagyja a nézőt: az események megkérdőjeleződnek, vagy az bizonyosodik be, hogy nem történt meg, vagy másképp történt (Kovács, 1986, 2-3). Kornis úgy ítélte meg, hogy a strand „nagy teherbírási metafora”, amely minden képtelen történést hitelesíthet (Kornis, 2003, 30). A darabbeli strand olyan, mint egy láger, a háttérbeli láger pedig olyan, mint egy strand. A káderözvegyek meztelenül napozása is metafora, a birtokostudat, az otthonosság metaforája. A megrekedt teherautó emberi szállítmánya újabb metaforaként értelmezhető: erőszakkal összerterelt áldozatoké, kitelepítetteké (Koltai, 1992, 73). Az előadás egyik kulcskérdése a darabbeli meztelenség színpadi megjelenítése volt. Mivel a meztelenség a korabeli színpadi konvenció miatt nem volt vállalható, a jelmeztervezők a nők karaktereit kifejező színeket, szabásokat, mintákat keresték a fürdőruhák megalkotásánál. A szerző a ruhátalanságon keresztül az egyes ember végső kiszolgáltatottságának érzetét szerette volna kelteni. A színésznők szándéka viszont az volt, hogy inkább bűneiket takargató, szerencsétlen embereknek lássa őket a néző. Így fürdőruhában játszották el feszengésüket (Róna, 1986; Kovács, 1986, 2; Kornis, 1988). A díszlettervező mindkét esetben a lekopasztott, jelzéses díszletezés mellett döntött. Az elvont tér realitását a külön életre kelő tárgyak adták (vödör, slag, kakaóvaj, gumimatrac stb.).

Ács János rendezésében a színpad előtt víz jelezte a Balatont (Tarján, 1988, 2). Az üdülő zárt udvarát magas, börtönszerű kőfal szegélyezte, a tetején szögesdróttal. Apró kijárata volt a térnek. Kozma, a sofőr az autó tetején üldögélt, újságot olvasott. Mikor lapozott egyet, meglevenedett az előtér: a korábban élettelen mozdulatlanságban fekvő

három nő életre kelt. Megfelelő váltások, mozgássorok segítségével vagy az előtér vagy a háttér lépett játékba, míg a másik térfél szereplői élettelen természetként voltak jelen a színen (Kornis és Ács, 1986a; Kornis és Ács 1986b; Kovács, 1986, 2).

Érdemes néhány szót ejteni arról is, hogy melyek voltak Ács János rendezői ars poeticájának, alkotói habitusának fontosabb vonásai, amelyek a *Kozma* című darabhoz elvezethették. A *Marat halála* után rendezett nem hibátlan előadásai (mint például a *Kozma*) is egy felkészült és érzékeny rendező izgalmas munkái voltak (Sándor L., 2015). Ebben az előadásban is az önvalomás izgatta, a színházi forma másodlagos, illetve inkább eszköz volt számára. Forgách András Ács Jánosra emlékezve kiemelte, hogy sajátosan érzékenyen tudta ábrázolni elvadult világunkat (Forgách, 2015; Nánay, 2015, 13-14). A *Kozma* című darab dramaturgiája és cselekménye is lehetőséget adott neki erre. A *Kozma* rendezése közben is az foglalkoztatta, hogy a kétségbeesést, a kétségeket hogyan lehet gesztusokká fogalmazni. A *Kozmában* is benne rejlik az a mondanivaló, amelyet Ács más rendezéseiben is – pl. a *Munkásoperettben* – tetten érhetünk, a kisemberhez való rendkívül komplex és ellentmondásos viszonya. Egy rádióinterjú kiemeli, hogy egyfelől gyengédséggel és empátiával jelenítette meg azt a kisemberi sorsot, amelynek a *Kozma* főszereplői is vámszedői. Másfelől a *Kozma* kiszolgáltatott kisembere is teljesen belevész a saját apró-cseprő dolgaiba. A kaotikus mindennapi élet elválik a szereplőket ugyancsak közelről érintő tragikus „történelmi léptékű” történésortól (Mélykúti és Szántó, 1985). Ács János alkotóként – több kortársához hasonlóan – nem mondott le arról, hogy a 80-as évekből visszanezve szembenézzen generációjának legizgalmasabb és a későbbi sorsát eldöntő időszakával, főleg a 60-as évekkel (Bérczes, 1986).

Ács szerette a kortárs külföldi darabokat, de úgy gondolta, ahogy ő fogalmazott: „nem lehet, hogy mi ne tudjunk ilyeneket írni”. Az érdekelte, „hogyan lehetne minket megfogalmazni”. Olyan kortárs magyar darabot akart rendezni, ami valóságos is, és elemelt is egyszerre, és ennek a scenikai kísérletezésnek, formai útkeresésnek megvoltak a buktatói (Simon, 1986). A kaposvári színházban a korabeli magyar kortárs drámák közül a *Kozma* volt az első, amelyet bemutattak. Kaposváron – néhány budapesti színházzal ellentétben – nem volt külső elvárás a kortárs magyar darabok színpadra alkalmazása, ebben az esetben kifejezetten Ács Jánoshoz köthető a sajátos magyar miliójú darab kiválasztása, melyhez szerette volna megtalálni a megfelelő színpadi formákat.¹ A *Kozmát* a kaposvári ősbemutatója idején idegenkedéssel, esztétikainak tűnő fenntartással fogadta a kritika. Végül is nem a kultúrpolitika és a sajtó szegte a darab útját. A közönség érdeklődése mutatkozott langyosnak a színpadon tartáshoz, annak ellenére, hogy a mű üzenete, politikuma még közvetlenül hathatott (Földes, 1999, 10). A sikertelenséghez hozzájárulhatott, hogy mivel

¹ A produkciót eredetileg a Katona József Színház mutatta volna be, de Székely Gábor túlságosan kockázatosnak tartotta. Ács emlékezete szerint a „kultúrkorifeusok” néhány dialógust nem is engedélyeztek. In: Eörsi László, 2013: „Megbombáztuk Kaposvárt”. Bp.: Napvilág 1956-os Intézet Alapítvány, 98-99. Ács visszaemlékezésével összecseng, hogy Csehszlovákia és Prága helyett közvetlenül NDK és Lipcse szerepel a szövegkönyvben. Kornis Mihály: *Kozma*. Csiky Gergely Színház. Bemutató: 1986. március 21. Szövegkönyv (sügópéldány), 31-32.

maga a darab sem volt hibátlan, a színpadi változat sem tudott kiküszöbölni néhány belső szerkezeti problémát és a mű helyenként erőltetett szimbolizmusát.¹

A *Kozma* szereplői nem ismerik fel végzetüket és mulasztásaikat. Minden lélek egyedül viseli a terheket, nincs közösség. A színpadi változatok többjelentésű látványos némajelenetei és csendjei is ezt a magányt fejezik ki. Az áldozatok nem realizálják saját áldozatiságukat. A szerző a tragikus alaphelyzetet annak hangsúlyozott hiányával érzékelteti.² A címszereplő Kozma mindig azzá a férfivá változik, akinek az asszonyok látják. Radnóti Zsuzsa, aki a budapesti előadás dramaturgja volt, elemzésében hangsúlyozza, hogy „a mű jelképrendszerében távoli ok- és okozati láncok kapcsolódnak össze, és a tragédia előrehaladtával erősödik az az érzés, hogy a névtelenek halálában az asszonyok akarva-akaratlanul bűnösök, azáltal, ahogy éltek, ahogy gondolkodtak és ahogy cselekedtek” (Radnóti, 1984, 878).

Kornis talányos tragédiája Kozma meggyilkolásakor szertartásszínházzá válik, a modernkori bacchánsnők múlttól való megszabadulásának mitikus aktusaként (Kovács, 1986, 3-6). Kozma figurájában sokféle mitológiai-irodalmi alak bújik meg az alakváltó Dionüszosztól a megváltó Godot-ig, „akit nem várnak, de törvényszerűen eljön, a valóságban vagy a lelkiismereti szférában, és minthogy kényelmetlen, elpusztítják” (Koltai, 1992, 74). Kozma szerepe a leghálátlanabb, mert a nők játsszák el beleképzelő tekintetükkel, plasztikus szavaikkal. Az őt játszó színésznek, Koltai Tamás szavaival „ezer álarc-mimikájúnak, gumiszínésznek kell lennie [...] Kozmában vibrálnia kell az érzéki többértelműségnek, a profán és szakrális közötti játékoságnak, amely a darabot élteti” (Koltai, 1992, 74). Tarján Tamás értelmezésében a *Kozma* arról is szólt, hogy mindenkinek meghozza egyszer a fergeteg a maga Kozmáját (Tarján, 1988, 3). Kaposváron Máté Gábor alakítása a fent jelzett ideális játékmód több elemét is magán

¹ Az előadás működőképességéhez valószínűleg a darab szerkezeti átalakítására, szöveghúzásokra lett volna szükség. Ács János előadása lényegében érintetlenül hagyta az eredeti dráma szövegét. Mindössze két helyen van jelentősebb húzás, szövegmódosítás: Csilla és Kozma párbeszédében és Böbe Kozmának tett vallomásában. In: Kornis Mihály: *Kozma*. Csiky Gergely Színház. Bemutató: 1986. március 21. Szöveggönyv (súgó példány), 57. 62.

² „Az ember ma a világban nagyon fél. Talán jobban fél, mint az utolsó ezer évben bármikor. De gyáván, hebehurgyán, menekülve fél. S ez (...) annak a jele, hogy ez a mi mai félelmünk nemigazi, odakozmált, elfajzott félelem. Nem az istenség arcának sötétben való megtapasztalása, hanem az ettől való menekülés egoisztikus gyávasága.”

„Minél idősebb leszek, annál világosabb előttem, hogy 1956 nem utolsósorban azért olyan emlékezetes számomra, mert akkor (...) az emberek – *beszélgettek*. Lássatok csodát: mindenki mindenkivel (...) Mert bár a valóság tragédia volt, ám ez a tragédia *valóság* volt. S ha most megnézzük itt ezt a változásra képtelen jelent, (...) AZ ABSZURDITÁS BANALIZÁLÓDÁSA borzasztó erejű új fejlemény, mely az embereket mindinkább megfosztja a katartikus szenvedés képességétől, s úgy tesz valamennyiünket virtuálisan szerencsétlenné, hogy magát a szerencsétlenséget még ráadásul magunktól távol tudja, valamiféle riktó semmiben... Ez a szituáció minden határon túl embertelen.” (Kornis Mihály, 1987: Beszéd a beszédről (részletek). *Élet és Irodalom*, január 17.); Lásd még Radnóti Zsuzsa, 1984: Ki vagy te. Kornis Mihály drámáiról. *Jelenkor*, 27. évf., 10. sz. 879.

viselte. Kozma talányosságát érzékeltetendő mindvégig tartózkodó, kimért és „rezenetlen arcú idegen maradt, csak ritkán engedélyezett magának némi belső iróniát” (Kovács, 1986, 5). Horvai István rendezésében Reviczky Gábor kegyetlenebb és provokatívabb, ugyanakkor sejtelmesen háttérben maradó volt.

Böbe szabadszájú, érzéki és primitív asszony. Falusi lányként került a mozgalomba, majd miután ávós férje és 56-os forradalmár szeretője (gyermekje apja) ellen is kényszer alatt, megszarolva kell vallania, özvegy anyává válik.¹ Az apparátusban kiokosodott özvegyként minden helyzetre kész ideológiát tartogat. A kaposvári előadást főleg Molnár Piroska játéka tette emlékezetessé: alakításában Böbe, „az élethabzsoló és gátlástalan asszony elhitette, őt jó ideig semmiféle égi vagy földi katasztrófa nem fogja elpusztítani. Széles gesztusai, szétfolyó mosolyai kortársi figurát mintáztak” (Kovács, 1986, 4). Horvai előadásában Töröcsik Mari a szerző szándékához képest fásultabbra, cinikusabbra formálta Böbe figuráját. A butuska Hédivel szembeni fölénye és neurotikus lányát csitító aggodalma között „ingáztatta” a szerepet: „lassúsága méltósággá válik, pedig nincs mit becsülni benne. Sose tudni, Töröcsik a pokolra vagy a tisztítóztűzre küldi-e a figurát” (Tarján, 1988, 3). Hédi, a friss özvegy a kiváltságos életforma után elzúllik: belső tartása nincs, káderfeleségből luxusszállói prostituálttá válik. Retteg és bizonytalan mindenben. Pogány Judit alakításában – a kritika szerint – „csupa rettegő alázat, féltékenység volt, a színésznő kitörni vágyó elszántság és dac keverékéből gyúrt eleven figurát” (Kovács, 1986, 4). A Pesti Színház előadásában Pap Vera rikító és komikus külsőségekkel jellemezte Hédi felszínességét és együgyűségét. Alakításában alig jelent meg a figurájához tartozó szorongás (Tarján, 1988, 4). Míg Böbe a hatalom kegyetlenségeire jól használható, képlékeny alak, addig Hédi a pénz szállóvendégek számára válik ideális prédává. Hédi számára a hódítás elégtétel méltatlan, szerelem és szeretet nélküli házassága miatt, s ezen túl „a proli lány érvényesülésének eszköze és bizonyítéka” is (Földes, 1988, 6). Csilla, Böbe lánya már a konszolidációs időszak generációjának képviselője. Szerelméért egykor disszidálni is hajlandó volt, majd miután férje öngyilkossága után ő is egyedül maradt, apátiába sülyedt (Kovács, 1986, 4). Már csak a gondtalan, gazdag élet érdekli.² Kaposváron Varga Mária Csillája „kiélt-cinikus, számító perszónaként jelent meg”. Kétségbeesését hitelesen fejezte ki csendes mimikájával. Horvai István rendezésében Eszenyi Enikő szokatlan, háttorzongató hangon ábrázolta ugyanezt a kétségbeesést (Tarján, 1988, 4; Horvai, 1988).

¹ „BÖBE: Aztán jött a forradalom. (*Helyesbít*) Ellenforradalom... Forradalom. Nem érdekel, nem számít. (*Helyesbít*) Számít... Nem számít. – A tüntetésen láttam utoljára, huszonharmadikán, aztán elsodorta tőlem a tömeg. (*Vicsorogva helyesbít*) Nem utoljára... Utoljára a kihallgatósobában láttam, 1957 nyarán. (*Helyesbít*) És előző év novemberében, végig!... Szóval, azt mondja nekem a tiszt: 'Kislány, maga megtévedt, hamarosan megszül, látjuk a megbánást is – most szembesíteni fogjuk. Maga előtt a széles nagyvilág!' Átvezettek, ott állt a Jóska. Csak annyit kellett mondani: TE VAGY AZ. (*Elhallgat.*)” (Kornis Mihály, 1999: *Drámák*. Bp.: Magvető, 405.)

² „Majd lesz egy kamu-férjem, és nyáron szörf és télen video...” Kornis Mihály, 1999: *Drámák*. Bp.: Magvető. 397-398.

A darab problematikus része a „halottak kara” volt. A Kaposváron játszott első változatban különböző társadalmi helyzeteket felmutató „egyéniségekként érkeztek a színpadra egy sehová sem haladó gépkocsin”. A hiteles játék ellenére színpadilag sem sikerült „a drámái erőterbe szervesülniük”.¹ Az előzőektől függetlenül erőteljes volt a csoportot alkotó színészek játéka is (Koltai, 1992, 73). Ács János alázattal nyúlt Kornis szövegéhez, de az előadás a dráma kontrasztjait némiképp megszelídítette: például a káderözvegyek felé megbocsátó attitűdjével és azzal a már említett döntéssel, hogy a darabbeli előtér mezítenül heverésző asszonyait fürdőruhába öltöztette. Ács szemérmesebben és empatikusan mutatta be az asszonyok takargatnivaló titkait és öngazolási kísérleteit. Kovács Dezső kritikus szerint „a játék domináns szölamát a közvetlen-primer cselekvésszint adta, az előadás némileg adós maradt a szimbolikus-metaforikus jelentéstartomány érzékeltetésével” (Kovács, 1986, 4). Horvai István Ács Jánosnál sikeresebben, a darab gyengeségei ellenére – szcenikailag és a színészek alakformálásán keresztül is – világosan jelentette meg a darab különböző jelentésrétegeit, a metafizikai és a valós cselekmény egymásra vetülését (Földes, 1988, 6). Az utóbbi rendezésben a gesztusok is szépen ki voltak munkálva, a jelenetek szituációi képszerűen megkomponáltak voltak, a mozgásos jelenetek koreográfiája is kifejező volt (Földes, 1988, 6).

A kaposvári 86-os és a pesti Horvai-féle 88-as premiért körülvevő társadalmi légkör is változott, a színmű a második bemutatóra tisztább szerkezetű lett. Az első változatban mintha két drámát gyúrt volna össze szerzője, az áldozatok és a látszólag „nem áldozatok” drámáját (Ács, 1986). Ács rendezésében Bogácsi Erzsébet szerint „az áldozatok ’reprezentatív mintája’ nem volt eléggé tipikus, s a kurta panaszokból nem teljesedett ki a kis életeten túlmutató közös sors”, a Pesti Színházban – a kaposvári változathoz okulva – már egyéni, arc nélküli kórusként jelentek meg az áldozatok (Bogácsi, 1988, 4; Bécsy, 1986, 1-11), A Horvai-féle előadásban másképp jelent meg a teherautó, félig a földbe süllyedve, ez lehetőséget teremtett a rendezőnek, hogy hol sírként, hol zenekari árokként funkcionáljon. A darab végén az özvegyek is ebbe a megfeneklett teherautóba kerülnek a korábbi áldozatokkal együtt. A dráma abszurdhoz közelítő szerkesztéstechnikája, tér- és

¹ Kaposváron például - Kornis eredeti szövege szerint - egy magányos és rémült adminisztrátorlány, Comba Ica végig különös szövegeket mond, mintha álomból riadna fel: „COMBA ICA (*maga elé*): Nem emlékszek! Semmire nem tudok vissza... Munkahelyem – azt se tudom! Van egy pici fiam – nincs! Lakásom-férjem – személyi igazolványom: barátnóm! – de nincsenek is barátnőim! (*Világgá üvölti*) Semmi. Nincs is! Nincs is! Semmi! (*Elbizonytalanodik*) Vagy van?”

Egy tornatanár a halála előtt a következőket mondja:

„TORNATANÁR: Megkaptam, kész, mehet, leléptem, lenyeltem, engedtem, behívtam, üljön le, álljon fel!, könyörgött: bevágtam, mossa fel!, felfosta, még egyszer!, elesett, álljon fel!, elég volt, még egyszer, nyelje le!, nem nyelem, lenyomtam, fulladj meg!, nézzen rám!, hol a csó?, hívják be, nézzen rá, te vagy az, nem igaz!, csönd legyen, elég volt, öntse le, bevágtam, leesett, álljon fel!, vigyék ki, gyerek ez!, nem gyerek, csupa vér, vigyék ki!, vigyék már, hány éves?, nem tudom, dögölj meg, bevágtam!, vesére, még egyszer; folytassák! (...)” (Kornis Mihály, 1999: *Drámák*. Budapest: Magvető, 359. 385–386).

időkezelése ideálisan működött a megrekedt teherautó szerepeltetésével (Bogácsi, 1988, 4). Leleményes ötlet volt, hogy a háttérben kórusként megjelenő áldozatok korabeli slágereket énekeltek. Az ismert slágerek szerepeltetése az előadás virtuózan kezelt nyelvi leleményeihez, paneljeihez tartozott, amelyeket kiválóan használt a rendező a kor megrajzolásához és az élethazugságok leleplezéséhez (Horvai, 1988). Horvai István értelmezésében a dráma legfőbb forrása ötvenhat traumája, s a színlap által is hangsúlyozottan a 80-as években zajló előadás a konszolidációs nemzedék mindent felélló szemléletéről és gyökértelen szenvtelenségéről is szólt (Földes, 1988, 6; Kornis, 1988).

BIBLIOGRÁFIA:

- BÉCSY, Tamás, 1986. Lehet-e még drámát írni? *Színház*. 8. 1–11.
- BOGÁCSI, Erzsébet, 1988. Fentről jött látogató, in *Magyar Nemzet*, 02.22. 4.
- EÖRSI, László, 2013. Megbombáztuk Kaposvárt. Bp.: Napvilág 1956-os Intézet Alapítvány.
- FORGÁCH, András, 2015. A hír hallatán meglett férfiak zokogtak az utcán. [online] *Librarius Könyvesbolt*. [Letöltés időpontja: 2016.08.15.] Elérhető: <http://librarius.hu/2015/08/29/a-hir-hallatan-meglelt-ferfiak-zokogtak-az-utcan-elhangzott-ac-s-janos-temetesen/>
- FÖLDES, Anna, 1988. Élethazugságaink igazsága. *Színház*. no. 7. 6.
- FÖLDES, Anna, 1999. Közös bűneink színpada. *Criticai lapok*, 10.
- Interjú BÉRCZES Lászlóval, 1986. In: Színről színre. Petőfi Rádió, 1986. február 8. [gépirat] Lelőhely: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Könyvtár és Cikkarchívum
- KINTLI, Borbála, 2015. A csillagok mozgásának esztétikája – Pilinszky János színháza. In: *Az Esztétika – Mi végre?* című konferencia előadásai. [Letöltés időpontja: 2016.08.14.] Elérhető: http://emvkonferencia.blog.hu/2015/04/27/kintli_borbala_a_csillagok_mozgasanak_esztetikaja_pilinszky_janos_szinhaza.
- KOLTAI, Tamás, 1992. Kozmára várva. In: *Színről színre*. Budapest: Mészprint Kft. 72-74.
- KORNIS, Mihály, 2003. *A meztelen igazság*. *Premier*. 2003.06. no. 5, 30.
- KORNIS, Mihály, 1987. Beszéd a beszédről, részletek. *Élet és Irodalom*, január 17.
- KORNIS, Mihály, 1988. *Kozma*. Pesti Színház. 02.11. [Műsorfüzet] OSZMI Színlaptár/Gyn. 1341.
- Kozma*, Kornis Mihály, 1986. Csiky Gergely Színház. Rendező: Ács János. [Bemutató: 1986. március 21.] [Ács János – rendező, Máté Gábor - Kozma] Szövegkönyv (súgó példány). Lelőhely: Csiky Gergely Színház.
- KORNIS, Mihály, 1999. *Kozma*. In: *Drámák*. Bp.: Magvető, 349–414.
- KORNIS, Mihály és ÁCS, János, 1986a. *Kozma*. A tragédia áldozatainak csoportja: Gecse Joli, Karácsony Tamás, Gőz István, Magyar Tivadar, Dunai Károly, Kristóf Kata, Tóth Géza, Hunyadkürti György, Kósa Béla, Czákó Klára.

- [Jelenetfotók] Kaposvár: Csiky Gergely Színház. [Rendező: Ács János] Lelőhely: Csiky Gergely Színház Fotóarchívuma
- KORNIS, Mihály és ÁCS, János, 1986b. *Kozma*. Molnár Piroska (Böbe), Pogány Judit (Hédi) és Varga Mária (Csilla) [Jelenetfotók] Kaposvár: Csiky Gergely Színház. [Rendező: Ács János] Lelőhely: Csiky Gergely Színház Fotóarchívumak
- KORNIS, Mihály és HORVAI, István, 1988. *Kozma*. [Videofelvétel] [VHS] Budapest: Pesti Színház. [Rendező: Horvai István]. Lelőhely: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Audiovizuális Archívuma.
- KOVÁCS Dezső, 1986. A tragédia kezdete és vége. *Színház*, no. 7. 2–4.
- MACZÁK, Ibolya, 2015. *Papírdarabok. Pilinszky János drámaírói munkássága 2013*, Budapest: Balassi Kiadó, 172.
- MÉLYKUTI Ilona riportja, 1985. In: Láttuk, hallottuk... Petőfi Rádió, 1985. december 30. [gépirat] Lelőhely: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Könyvtár és Cikkarchívum
- NÁNAY, István, 2015. Nem tudok meglenni színház nélkül. *Színház*, szeptember. 13-14.
- RADNÓTI, Zsuzsa, 1984. Ki vagy te. Kornis Mihály drámáiról. *Jelenkor*, 27. évf., 10. 876–880.
- RÓNA, Katalin, 1986. Kozma. *Film Színház Muzsika*, szeptember 27.
- SÁNDOR L. István, 2015. Mi marad egy rendező után? [online] *Ellenfény*, július 27. [Letöltés időpontja: 2016.08.10.] Elérhető: <http://www.ellenfeny.hu/index.php/fokuszban/multidezo/4332-acs-janos>
- SIMON Márta kaposvári riportja, 1986. In: Színről színre. Petőfi Rádió, 1986. február 8. [gépirat] Lelőhely: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Könyvtár és Cikkarchívum
- TARJÁN, Tamás, 1988. Kihantolás. *Népszabadság*, február 23.
- VARGA István, 1986. Összefoglalás, ha igaz. *Somogyi Néplap*, március 26. 5.